

Sicole

Les arinnoes [structures vocatives]

C' est des ptits mots u trokes di mots ki dnèt do sé al fråze kåzeye, pask' i s' adressèt direk al djin k' on lyi kåze.

On mete sovint li prono u l' no di ç' djin la après l' mot d' arinnaedje.

C' esteut foirt corant e walon kåzé did dinltins. Mins come ci manire di kåzer la n' egzisteye nén e francès di scole, les djins ki kåzèt co walon l' ont bråmint pierdou.

Des fråzes d' egzimpes

Avoz co des pemes so vosse pemî ? Ti sins bén k' non, **hin, valet !**

C' est bén, ô, ça, Djowele, di vni ås scoles di walon ; ça vs candjrè les idêyes.

Ça n' lyi va nén, **saiss**, lu, di mete on gros paltot et k' i fwait petant d' tchôd !

T' es sote, **don, twè**, di fé åtoû d' lu, et k' i n' ti rwaite dedja nén.

Ci n' est nén l' vrai, **da, m' feye**, çou k' on raconte so les Djeyovas.

I riyèt d' mi, mins dji les rplake, **savoz, mi, popa !**

Bén åy, **taiss, vos, Souzane**, ki dji vos rapoitrè des poumådes po vos botons d' djonnesse.

Hê, vî, prusteye mu t' tchike po-z aler al verreye ! :: Åy, **hê, ti, nodidju !**
Elle est co plinne di djus.

Ni dmorez nén la astampé come on piket ! Ashioz vs, **taijhoz !**

To vous co crexhe ki to dmeures la dressî ? Ashî tu, **taiss !**

Nonna, **savoz, vozôtes**, ki dji n' vôttré nén por lu ! Puvite crever !

Croess k' il est co malâde ? Oyi, **va, twè**, avou ç' gripe chinwesse la, t' end a bén po cwénze djoûs a-z esse flaxhî djus.

A ! dji n' mi lairè nén fé pa ces halcotîs la, **ça, m'-n ome !**

Vos n' alez nén avaler ces coyes la, **alez, Denize.**

T' årès tot fwait dvant shijh eures, **douwê, vî scorion ?**

Edon, blanc, k' ti m' rindrès mes cwårs !

Dinltins, les Walons k' avént djasse passé à francès djåzént ossu avou des arinnoes.

Bin oui, sais-tu, toi, qu'i s'a fait mal en s'asturbuchant.

Oui, n'est-ce pas donc, vous-autres, c'est des cas qu'adviennent.

Ça doet egzister e brusselwès « Beulemans ».

Alez, zeg, madameke, ça est des carabistouilles, tu sais.

Ça va pas la tête, hein, toi, pey !

Eciclopedeye

Li croûte [crwth] (pa Willy Marchal)

C' est èn instrumint d' muzike do Payis d' Wale [*Pays de Galles*], la k' il egzistéve dedja al fén di l' Impire romain.

Li prumî modele, c' esteut èn instrumint ås coides piceyes, come li harpe u l' lire. A pârti do 10inme sieke, on l' a djouwé avou èn airson [archet].

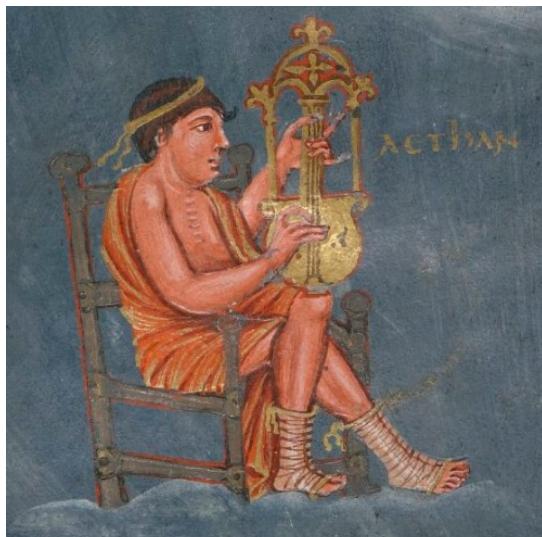
C' est èn instrumint ki va bén avou l' muzike celtike.

Asteure, on nel voet pus waire djouwer, mins il a stî on tins k' il esteut spårdou dins tote l' Urope.

Li mot « croûte » (inglès *crwth, crowd, cruth, crowth, crouth, walès crythor, vî francès rote*) vént d' on mot dedja la divant les lingaedjes gayels [*proto-celtique*] ki vont dire « rond » (dandjreus po fé l' diferince avou l' harpe k' est a môde di triyingue).

modele d' asteure

modele del Moyinâdjé ås coides piceyes

modele Wili do Marixhå avou si airçon

A pârti do 16inme sieke, il a shijh (6) coides. Cwate (4) po l' melodeye et deus po l' acpagnmint (notes pus basses, a môde di bourdon).

Li tchvalet do croûte (la k' les coides sont sotnowes) est plat. Il a deus pîs, onk metou sol tåve d' årmoneye, et l' ôte k' el trawe, pa on ptit trô, et s' aler rashir sol fond.

Fâve walesse [galloise, du Pays de Gales] do croûtisse et do leu

(walès : « Y Crythor Du a'r Bleiddiaid » (li croûtisse noer di tchveas).

C' est on croûtisse k' a stî djouwer so ene dicâce et ki rvént a s' viyaedje tot côpant å court pås bwès. I s' fwait porshore pa ene nindje di leus. Al fén, i est schapé tot Izî djouwant ene bele air di croûte, foirt assez po Izî taener les orayes.

Li minme racontroûle egzistêye e l' Walonreye : c' est l' « fâve do violoneu et do leu ».

Sicrijheu e walon

Louis Nisen

C' esteut on scrijheu e walon di Retni (dintins on hamtea d' Tcherin ; asteure, on viyaedje do Grand Gouvi).
C' esteut on cinsî k' a scrît e walon a s' pinsion.

I nos a leyî èn arimé (powinme) sol fâve do violoneu et do leu. Les frâzes ni sont nén todi pîtêye li minme, et c' est des rimes k' alèt todi deus a deus.

Cwand gn aveut des leus a Retni

Çou k' dji va raconter a-st arrivé gn a djusse cint céncwante ans / A on mononke da m' grand-pere etot rivnant d' Mont-l'-Ban. / Vî djonne ome come mi, i dmoréve a Retni. / I djouwéve del viole, et il aléve fé danser / Tola k' on l' dimandéve po des noices et des fiesses.

On esteut e plin ivier et i djaléve a biesse. / I gn aveut po ene boune eure po rivni e s' viyaedje.

Â dos, i poirtéve si viole et kåzu on bagaedje : / Ene fameuse nukêye di tåte k' on lyi aveut rmetou / Po k' les cis del mâjhon, soeyénxhe del fiesse avou.

I vneut do passer houte do viyaedje di Tcherin / K' adon i s' abaitixha ki l' esteut shuvou d' on gros tchén. / I pinsa k' c' esteut l' tåte ki l' aveut assaetchî; / Mins totetoncô, li « tchén » s' mete a hoûler. / I veya bén adon çou ki lyi arrivéve : / Li biesse k' el shuveut, c' esteut beazebén on leu. / Ene hoûlreye la pus lon: vla k' il estént zels deus. / On pô dvant lu, co onk ki l' atindeut. /

Ki faleut i fé ? I s' mete a cori... / Les leus, tot veyant ça, divnént co pus hardis. / A tot pris, i lyi faleut wangñî do tins. / A ! Sondja-t i, si dj' åreu on boket d' pwin / O ! mins l' boune tåte pôreut bén fé l' afwaire. / I Izî tape on boket, pu deus, c' esteut nén po lyi plaire. / I s' raprotchive di Retni, mins e l' nukêye, gn aveut pus rén, / Et ces laidès biesses la, avént todi pus fwin.

Tot pierdou, i n' saveut pus cwè fé – on l' åreut stî po moens. / Ni s' metat i nén bén a Izî djouwer ene air di violon ? / Et les leus, l' cawe å cou, s' såvît do costé d' Brijhî.

Noste ome lezî criya : « Si dj' åreu savou, vs årîz-st avou l' air di violon po cminci ».

Tchanson

Nosse lingaedje

I. C' est on foû bea lingaedje k' on kåze après nozôtes, / Ki raconte ses raecenes åd triviè d' ses patwès, / Ki kåze come ene tchanson et sint bon come ene vôte, / Ki dschind dins vosse gozî come on vere di peket.

II. Do fond del Picårdeye disk' å coron des Fagnes, / Etot schoûtant kåzer les djins d' nosse Waloneye, / On direut k' on bon vint s' a pris dins l' bwès d' Marlagne / Et k' il end a rexhou ene tote bele melodeye.

III. Et dins ç' bea lingaedje la k' a l' couleur di l' Årdene, / Sintoz l' bon gosse di lâme, di bons fruts ou d' verdeures, / Di miscotreyes, di wåfes et d' orayes di beguene, / Ses mots ont stî foirdjîs pa totes sôres di bouteus.

IV. C' est ç' ptit lingaedje la k' a passé l' Atlantike / Po k' nos tayons cinsîs î alénxhe fé leu ni. / Et wårder bén vicants les mots et leu muzike / E s' rashonnant al shijhe tot kåzant d' nosse payis.

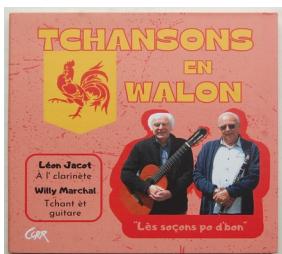
V. I gn a pont d' mot ki manke po sayî d' si comprinde. / Nén dandjî d' casser s' tiesse ; on kåze foirt åjheymint. / C' est on foirt bea lingaedje k' i nos fårè disfinde / Avou tos ses rvazîs po l' flori simplumint.

VI. Dabôrd tchaeke mot k' on lâtche dit bén çou k' i vout dire. / Ni vnoz nin må comprinde cwand on vos dit « patwès ». / I fåt esse percé foirt po conoxhe les frontires, / Paski ns estans tertos des efants da Tchantchès.

VII. C' est on lingaedje ki kåze come on tavlea d' årtisse / Et ki kåze co voltî po rire et sinte vos pîs. / Nos aprinde les uzances, ki kåze avou frankijhe / Ki tchante come on pénon cwand on l' mwaistri voltî.

VIII. C' est vårmint a målvåt si on l' riwaite di cresse, / Ci foû bea lingaedje la k' on-z a traitî di ptit. / Portant cwand on l' conoxhe, c' est one fameuse ritchesse. / I gn a pont d' si ptite fiesse ki n' euxhe nén co s' londi.

IX. Et des corons d' Måmdiya tot dschindant sca Djodogne, / On direut ki les mots d' nosse pitite Waloneye, / Tot passant pa Nameur, Tchårlerwè ou Bastogne, / Åront fwait so pont d' tins ene mo grande sinfonye.

Cåzaedje : Chantal Denis ; Muzike : Willy Marchal ; sitroete plake « Tchansons e walon », 2023